

FORUM ZA ETNIČKE ODNOS
FORUM FOR ETHNIC RELATIONS

STAVOVI FORUMA ZA ETNIČKE ODNOS: NORMALIZACIJA PUT KA REŠENJU

Stavovi Foruma ukazuju na opšte odrednice stanja i na najvažnije principe kao i na pojedina konkretna rešenja koja su od značaja za unapređenje sadašnjeg stanja odnosa Srba i Albanaca, Srbije i Kosova.¹ U *stavovima* se polazi od toga da su dijalog (takozvani brisleski dijalog) i proces normalizacije put koji vodi ka rešavanju životnih pitanja građana Srbije i Kosova, a time i najbolje rešenje koje, u postojećim istorijskim okolnostima, omogućuje ostvarivanje interesa obe strane.

Ovaj dokument predstavlja odaziv Foruma za etničke odnose (u daljem tekstu: Forum) na inicijativu za unutrašnji dijalog o Kosovu koju je pokrenuo, 24. jula 2017. godine, predsednik Srbije Aleksandar Vučić (u daljem tekstu: inicijativa). U njega su ugrađena saznanja i iskustva koja su saradnici Foruma stekli dugogodišnjim radom na izučavanju srpsko-albanskih odnosa i učešćem u brojnim inicijativama srpsko-albanskog dijaloga, tokom tri decenije postojanja i delovanja Foruma.

Srpsko - albanski sukobi i dijalog

Srpsko–albanski odnosi su obeleženi dugom istorijom “paralenog života” na “zajedničkoj teritoriji”. Ali u pojedinim periodima i otvorenim političkim pa i oružanim (vojno – policijskim i gerilskim) sukobljavanjima, čije osobine ukazuju da se radi o etničkom sukobu. U svom dubljem značenju, ovo je sukob oko kontrole teritorije i resursa Kosova kao i o statusu Kosova i albanske, odnosno srpske zajednice na Kosovu. U najnovijoj istoriji, pitanje statusa je došlo u središte krize na Kosovu, zato

¹ U ovom dokumentu se koristi termin „Kosovo“ bez prejudiciranja statusa, u skladu sa Rezolucijom SB UN 1244/1999 i mišljenjem MSP o proglašenju nezavisnosti Kosova. Termin “Kosovo” je ovde upotrebljen kao opšti i tehnički izraz, pre svega zbog toga što je njegova upotreba uobičajena u današnjoj domaćoj i međunarodnoj literaturi i javnosti.

njegovo rešavanje predstavlja jedan od bitnih elemenata stabilizacije mira a sa ovim povezanim procesom i izgradnje države kao odgovora na pitanje statusa. Takođe, dogodile su se značajne promene po pitanju kontrole teritorije Kosova. Naime, danas, Srbija nema efektivnu vojno – policijsku kontrolu nad teritorijom i životom na Kosovu, a Kosovo se nalazi u fazi dovršavanja suvereniteta njegovih institucija i izgradnje međunarodnog subjektiviteta, pre svega u regionalnoj saradnji, u svetskim monetarno-finansijskim institucijama, sportskim i drugim organizacijama. Kosovo je opredeljeno za članstvo u Evropskoj uniji. Ovo opredeljenje deli i Srbija,. Zbog toga, ovaj zajednički interes predstavlja snažan osolonac i za razrešavanje brojnih pitanja u okviru procesa normalizacije.

Albansko-srpski život, kao život bliskih komšija, te i njihov dijalog, stariji je od Brisleskog dijaloga Kosova i Srbije, a s ciljem normalizacije, koji je započeta 2011. godine. Dijalog nije prestajao čak ni u toku vojno-policijske represije i oružanih sukoba, od 1997 do 1999 godine, kao ni u periodu nasilja i progona Srba, 2004. godine. Brisleski dijalog je obuhvatio kako vlast tako i javnost, i predstavlja nastavak prethodnih dijaloga.

Uvek se albansko-srpski dijalog ticao pitanja opstanka ili takozvanih životnih pitanja, a u političko-institucionalnoj ravni, izgradnji institucija Kosova i statusa kako nacionalnih zajednica tako i Kosova. To posebno važi za period od 2008. godine kada je Kosovo jednostrano proglasilo nezavisnost od Srbije, u čemu su ga podržale SAD i vodeće zemlje Evropske unije. Od tada se pitanje statusa ne može izbeći, ali se može, i trebalo je njime upravljati, kako ne bi dovelo do ugrožavanja dijaloga, odnosno miroljubivog rešavanja pitanja odnosa Srba i Albanaca, Srbije i Kosova.

Trenutno trajući unutrašnji dijalog o Kosovu daje konkretne doprinose unapređenju politike Srbije po pitanju Kosova, ali i ukazuje na mnoga ozbiljna iskušenja pred kojima se, u svom suočavanju sa stvarnošću Kosova, nalaze javnost i političari Srbije.

Forum podržava sledeća osnovna opredeljenja inicijative: postizanje, što je moguće šireg konsenzusa, koji bi trebalo da uključi brojne i raznovrsne, društvene akttere; suočavanje sa realnošću; traganje za rešenjem koje bi bilo održivo; miroljubivo rešavanje problema; ostvarivanje ključnih interesa Srbije i srpske zajednice i otvaranje vrata Evropske unije. Istovremeno, Forum upozorava da je tok unutrašnjeg dijaloga pokazao da je najteži posao koji je pred političarima i građanima Srbije izgradnja konsenzusa oko cilja sadašnjih politika. Neslaganje koje snažno deli Srbiju je neslaganje oko budućnosti Srbije, odnosno (ne) prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i neslaganje po pitanju odnosa prema Rusiji i SAD.

Forum se zalaže za miroljubivu normalizaciju odnosa, koja isključuje svaku vrstu nasilja, terorizma i takozvanih policijskih i vojnih opcija. S obzirom da se u dosadšnjem toku unutrašnjeg dijaloga ispoljilo snažno prisustvo etnonacionalizma, koji podstiče isključivost ne samo prema Albanacima već i prema neistomišljenicima Srbima, kao i zagovaranje nasilja i policijsko-vojnih mera u zagovoranj u razgraničenja po etničkim linijama i politika *status quo*, kao i da ovi koncepti politika imaju značajnu podršku u javnosti Srbije, Forum ukazuje na potrebu da se javnost, a posebno politička vođstva suoče sa ovim idejama i da pokušaju da nađu odgovore koje će javnost prihvatiti, a koji uklanjaju ili umanjuju rizike koje sa sobom nose politika razgraničenja i odlaganja proaktivnog delovanja u ostvarivanju reformi Srbije i uključenju Srbije u Evropsku uniju. Ovaj stav se posebno odnosi na učestalo i ojačalo zagovaranje razgraničenja po etničkim linijama kako od predstavnika vlasti Srbije, tako i od domaćih i stranih stručnjaka, aktivista građanskog društva i diplomata.

S obzirom da se praksa podele ili teritorijalnog razgraničenja duž etničkih linija u poslednje tri decenije pokazala kao neadekvatno i iznuđeno rešenje, koje ne donosi rešavanje sukoba i stabilizaciju mira, već oružane sukobe, terorizam i raseljavanje ljudi, odnosno dalje produžavanje etničkih sukoba, stoga bih još jednom ponovio predlog Foruma za etničke odnose, upućen inicijatoru unutrašnjeg dijaloga, predsedniku Srbije Aleksandru Vučić, i javnosti, da se otvori javna rasprava o svim aspektima primene koncepta etničkog i teritorijalnog razgraničenja na Kosovu, u Srbiji i na Balkanu.

Normalizacija – put ka mogućem rešenju

Normalizacije je put za uređivanje odnosa Srbije i Kosova i istovremeno najbolji odgovor za pitanje statusa. Ovo putovanje je započelo usvajanjem *Rezolucije GS UN 64/ 298*, marta 2011. godine. Rezolucija je odredila dijalog između Srbije i Kosova, pod pokroviteljstvom Evropske unije (Briselski dijalog) na sledeći način: „dijalog je u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje i prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive“².

U cilju uključivanja Srbije u Briselski dijalog, Narodna skupština Srbije je, u „*Deklaraciji o aktuelnom stanju na Kosovu i Metohiji nakon jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini*“, 31. jula 2011. godine, utvrdila (stav 6) prioritete, odnosno „okvir delovanja

² Rezolucija GS UN 64/298 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298

državnih organa i drugih javnih činilaca u odbrani suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Srbije“.³

Posle parafiranja „Prvog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine“ aprila 2013. godine, može se konstatovati da je on obuhvatio većinu gore navedenih ciljeva dijaloga iz Rezolucije GS UN 64/298, ali da je obuhvatio i više od toga. To potvrđuje da je proces normalizacije složen i da obuhvata rešavanje mnoštva međusobno povezanih problema, kako onih nasleđenih, tako i onih koji nastaju i iz samog Briselskog dijaloga, odnosno procesa normalizacije pod okriljem EU.

Cilj Briselskog dijaloga jeste postizanje značajnog napretka ka “normalnim” odnosima, ili normalizacija odnosa Srbije i Kosova. Sama normalizacija se vidi kao etapni cilj. Postizanjem „pune normalizacije“, koja se ostvaruje kroz pregovore o članstvu u EU, u slučaju Srbije, i kroz primenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), u slučaju Kosova, doseže se krajnji cilj koji je isti i za Srbiju i za Kosovo, a to je „zajednička evropska budućnost“.

Uverenje da je napredovanje na putu ka EU efikasno sredstvo za stvaranje povoljnih okolnosti za dijalog je dokazano. Ali, pokazalo se da napredovanje nije pravolinijsko, već da posle perioda napredovanja nastaju erupcije političkih i bezbednosnih izazova koje proizvode zastoje ili povratak unazad. Ove erupcije daju novu snagu protivnicima „evropske budućnosti“. Istovremeno, one predstavljaju poziv zagovornicima „evropske budućnosti“ da ulože novu energiju. Činjenica je da ni protivnici „evropske budućnosti“ ne uspevaju da dokažu da za Kosovo i Srbiju postoji realna alternativa „evropskoj budućnosti“.

Osnovno usmerenje Pregovaračkog okvira za pridruživanje Srbije EU je prema potrebi za ostvarenjem promena u Srbiji (unapređenje vladavine prava, uključujući poštovanje ljudskih prava i zaštitu manjina, zatim, pospešivanje poslovnog ambijenta, razvoj konkurentnog privatnog sektora, smanjenje visoke stope nezaposlenosti). Ali, izrikom se kaže da je za pridruživanje Srbije EU

³ Taj okvir čine:

- Odbrana legitimnih interesa Srbije i „naroda na KiM“, sve dok ne bude usvojeno kompromisno rešenje u skladu sa Rezolucijom SB 1244;
- Nastavak dijaloga Vlade Srbije sa Prištinom sa ciljem da se iznađe rešenje za konkretne probleme građana i da dođe do trajnog kompromisnog rešenja;
- Vlada Srbije da od međunarodne misije zahteva da ne dozvoli jednostrane aktivnosti „privremenih institucija“ „kojim se ugrožava mir, stabilnost, mogućnost iznalaženja kompromisnih rešenja i menja stanje na terenu“;
- Da Vlada Srbije preduzme sve mere za nastavak delovanja institucija Srbije na Kosovu;
- Da Vlada Srbije učini sve što može da zaštiti živote i imovinu, prava i slobodu građana, posebno srpskog i drugog „nasiljem ugroženog stanovništva“;
- Vlada Srbije da razradi mere u slučaju pogoršanja stanja na Kosovu itd. (*Deklaracija Narodne skupštine Republike Srbije o aktuelnom stanju na Kosovu i Metohiji nakon jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini* „Službeni glasnik Republike Srbije, broj 44, Beograd, 31. jul 2011).

postizanje „pune normalizacije“ *conditio sine qua non*.⁴ U *Pregovaračkom okviru*, koji sadrži mehanizam i pravila za pregovore o članstvu Srbije u EU, navodi se da Srbija i Kosovo moraju sklopiti pravno obavezujući sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa pre nego što Srbija postane članica EU.⁵ Ovim stavom je određena i priroda dogovora koji se postižu u toku Briselskog dijaloga. Dakle, reč je o političkim dokumentima koji proizvode obavezujuće pravne posledice. Na kraju pregovaračkog procesa, po *Poglavlju 35*, predviđen je pravno obavezujući sporazum koji će izvršiti i pravnu verifikaciju svih dogovora.

Forum smatra da u sadašnjem trenutku vođstvo Srbije treba da uradi sve kako bi pozicija Srbije bila i u narednim generacijama što povoljnija u rešavanju pitanja statusa Kosova. Stoga, stavovi Foruma stavljaju po strani pitanja priznanja ili nepriznanja Kosova. Takođe, stavovi polaze od neprihvatanje trajnih, konačnih rešenja jer istorija uči da takva rešenja ne postoje, kao i da jedna generacija ne može odrediti čitav tok istorije. Zato se Forum zalaže za održiva rešenja, ona koja se mogu postići i ostvariti u datim okolnostima.

Preporuke za unapređenje političke platforme Srbije u nastavku Briselskog dijaloga i procesa normalizacije

Forum ukazuje da sadašnji stepen razvoja Srbije, posebno njene ekonomije i nedovršena institucionalna izgradnja, kao i složena međunarodna pozicija ne garantuju uspeh u nastojanju da se ostvari trajno, odnosno konačno rešenje pitanja statusa. To, da li će, i kada će Kosovo biti realizovano kao priznata nezavisna država ili kako je napisao Šalja kao „međunarodno stabilna država“ sada je teško odgovoriti. Sigurno je jedino da se to može se rešiti samo mirnim putem u okolnostima da se na nivou Kosova, a i Srbije, jačanjem demokratskih procedura i institucija dođe do demokratskih političkih elita koje bi zaista bile u stanju da poštuju preuzete obaveze što bi sigurno bila novina ili „okretanje novog lista“. Dosadašnja praksa je pokazala da je mantra „Nikada niko neće priznati Kosovo“ licemerna i blokirajuća kako za Srbiju, EU i za Kosovo. Iz same logike briselskog dijaloga i procesa normalizacije, sledi da će se o tome raspravljati kad se steknu okolnosti. Što se tiče Srbije, bilo bi dobro da to veže sa sopstvenim punopravnim članstvom u EU. Zbog toga Forum preporučuje **da vođstvo Srbije, pitanje statusa Kosova i dalje ostavi otvoreno, ali da se ne zatvara perspektiva njegovog razrešavanja u drugačijim okolnostima.** To znači da se Forum zalaže da se

⁴ U stavu 23 *Pregovaračkog okvira* se kaže: „Pitanje normalizacije odnosa Srbije i Kosova razmatraće se kroz *poglavlje 35*“. Takođe, „Napredak pregovora zavisioće od kontinuiranog angažovanja Srbije, u skladu sa uslovima Procesa saradnje i pridruživanja, u cilju vidljivog i održivog odnosa sa Kosovom“.

⁵ http://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovaracki_okvir.pdf

pitanje statusa ozbiljno razmotri, da se krizom koju nerešeno pitanje stvara, efektivno upravlja, dok se, što se Srbije i srpske zajednice tiče, ne ostvare okolnosti za njihov viši razvoj i veću stabilnost. To podrazumeva i da Srbija postane članica Evropske unije. Iz ove perspektive, nastavak Brisleskog dijaloga bi trebalo da se odvija u skladu sa načelom da se pitanje statusa, o kome nije moguće postići saglasnost ostavi po strani i da se rešavaju druga pitanja, odnosno pitanja oko kojih postoji mogućnost postizanja kompromisa. Razrešavanja tih pitanja stvorice povoljne okolnosti i za razrešavanje pitanja statusa Kosova. Odnosno, u nastavku Briselskog dijaloga, trebalo bi uvažavati već usvojeni princip “statusne neutralnosti”.

U cilju jačanja pregovaračke pozicije Srbije i njenog predstavnika – vodećeg pregovarača, odnosno predsednika Srbije, preporučuje se predsedniku Vučiću da aktivira „exit strategy” iz situacije u kojoj iz vladajuće koalicije do javnosti dopiru međusobno suprotstavljeni stavovi i, što je još važnije, da preispita i unapredi mnoge elemente dosadašnje politike, na i prema Kosovu. Zapravo, vođstvo Srbije bi trebalo da uradi sve što je u njegovoj moći da popravi stanje u samoj Srbiji i da tako ojača položaj i ulogu Srbije u izgradnji novih odnosa sa Kosovom. U tom cilju valja, privremeno, staviti po strani pitanja priznanja ili nepriznanja Kosova.

Forum ukazuje na nužnost **određenja procesa normalizacije u društvu**, kao i da se prilagodi potrebama primene postignutih sporazuma ali i društvenim potrebama i problemima. To bi valjalo učiniti kroz izradu i usvajanje od stane vlade Republike Srbije, **akcionog plana za ostvarivanje pregovaračkog poglavlja 35**. Do sada je pojam „normalizacije“ tumačen i korišćen kao birokratsko-tehnički pojam koji se tumači zavisno od interesne tačke s koje tumači polaze. Time se zanemaruje suština ovog pojma, a to je normalizacija odnosa između Srbije i Kosova, ali i normalizacija društava Srbije i Kosova. Takođe, izgubila se povezanost ovih odnosa sa „evropskom budućnošću“.

Pravo na informisanje i javna debata su srce komunikacije u podeljenom društvu, a naročito između zajednica među kojima postoji tako visok stepen nepoverenja kao što je to slučaj između Srba i Albanaca. Zbog toga bi trebalo **podržavati i pospešivati slobodnu razmenu informacija** (u vidu vesti, analiza, rasprava, diskusija, fotografija, video materijala itd.) kako o srpsko–albanskim odnosima, tako i o samom dijalogu i procesu normalizacije.

Važno je da pregovarači i posrednik izvršavaju svoju obavezu **pravovremenog i objektivnog obaveštavanja javnosti** o toku dijaloga i procesa normalizacije. Posebno je važno da vodeći pregovarači izbegavaju nepotrebnu radikalizaciju i dnevnu politizaciju stavova, problema ili rešenja nastalih kroz dijalog. Ova obaveza, do sada, nije u potpunosti poštovana, a strane su, gotovo po

pravilu, interpretirale rezultate dijaloga samo u skladu sa svojim viđenjima i interesima. Dakle, u cilju sprečavanja privremene blokade procesa ili trajnog napuštanja Briselskog dijaloga, Srbija, Kosovo i međunarodna zajednica bi trebalo da promene odnos prema obaveštavanju javnosti o toku dijaloga, o postignutim sporazumima, kao i o rezultatima primene ovih sporazuma. Treba uvesti zajedničko obraćanje javnosti pregovarača i posrednika, posle svakog razgovora, kako bi se javnost neposredno upoznala sa napretkom pregovora i tačkama neslaganja. Na ovaj način se postiže veće poverenje dve strane, izbegava se zloupotreba i manipulacija javnosti i podiže se stepen odgovornosti pregovarača. Koordinisana i intenzivna **informativna kampanja** o dijalogu bi trebalo da bude osmišljena. Cilj ove kampanje bi trebalo da bude povećanje transparentnosti dialoga, aktiviranje javnosti, u Srbiji i na Kosovu, u iznošenju ideja, predloga i stavova o putevima i sredstvima normalizacije odnosa Srbije i Kosova, kao i o unapređenju dijaloga. Posebno mesto u ovoj kampanji bi trebalo da imaju nevladin sektor, mediji i šira javnost.

U okviru normalizacije odnosa, **primenu sporazuma bi trebalo posmatrati kao sastavni deo dijaloga, a ne kao kolateralnu štetu**. Zato je neophodno omogućiti koordinaciju i raščišćavanje „u hodu“ problema koji se javljaju prilikom implementacije sporazuma. Između ostalog, to zahteva proaktivnu ulogu strana, posebno reaktiviranje Evropske komisije, koja se, pod vođstvom Federike Mogerini i suviše oslanja na privlačnost „evropske budućnosti“ za Beograd i Prištinu.. Kako je, ova da nazovemo, šargarepa, pre svega zbog krize u samoj Evropskoj uniji, ali i zbog pojačanog uticaja antievropskih politika značajano podržanih od Rusije, izgubila na svežini, došlo je do toga da se na postignute sporazume gleda kao na kolateralnu štetu, a ne kao na put pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Takođe, nije prepoznato da je normalizacija, kroz pronalaženje kompromisnih rešenja, put za zadovoljavanje pojedinih interesnih strana i to kroz razrešavanje zajedničkih problema. Da bi se otklonio ovaj problem, potrebno je da Evropska unija, kao i obe strane u dijalogu učine najviše što mogu kako bi osvežili motivaciju društava Srbije i Kosova za pridruživanje Evropskoj uniji. Takođe, potrebno je i podizanje kapaciteta pregovaračkih timova u međusobnoj komunikaciji po pitanju ostavriavanja postignutih sporazuma kao i jačanje aktivnosti oficira za vezu i kapaciteta njihovih kancelarija. Forum preporučuje i da se razmotri i mogućnost uspostavljanja zajedničkog tela koje bi činili predstavnici Beograda i Prištine, pod pokroviteljstvom Evropske unije, čiji bi zadatak bio da nadzire i koordiniše primenu dogovora.

Preporučuje se **intenziviranje kontakata između donosioca odluka i stvaralaca javnog mnjenja na Kosovu sa predstavnicima lokalnih zajednica sa severa, ali i sa juga Kosova**. Ovaj zadatak bi trebalo izvesti uz uključivanje organizacija i inicijativa civilnog društva, medija, stručne i šire javnosti. Po potrebi, poželjno je da se u ove kontakte uključe i predstavnici vlasti i civilnog društva

iz Srbije. Trebalo bi pospešiti komunikaciju izabраниh predstavnika sa civilnim sektorom, medijima i širom javnošću na Kosovu, zarad povećanja uticaja zajednica na donosiocе odluka, boljeg ostvarivanja prava zajednica i rešavanja problema sa kojima se zajednice susreću, što kao posledica procesa koje sa sobom nosi normalizacija, što zbog neadekvatne ili nepotpune primene sporazuma, bezbednosnih i drugih razloga.

Neophodno je da se posebna pažnja obrati na **izgradnju** svojevrsnog „**bezbednosnog paketa**“. Ovaj paket bi trebalo da sadrži kompleksne mere ljudske, ali i opšte bezbednosti. Između ostalog, on bi uključio nadgledanje pravne, političke i bezbednosne aktivnosti svake od strana, razvijanje saradnje između institucija Srbije i Kosova, kao i njihove saradnje sa EULEX-om i KFOR-om. Posebno je važno da se podstiče unapređenje poverenja i saradnje Srba na Kosovu sa Kosovskom policijom, EULEX-om i KFOR-om, u cilju pooštavanja bezbednosnih mera, i osnaživanja osećaja sigurnosti, pogotovo u enklavama sa povećanim brojem bezbednosnih incidenata za koje izostaje adekvatna istraga.

Od posebnog značaja je unapređenje saradnje Srbije sa NATO. Zbog toga se preporučuje otvaranje, pre svega u Srbiji, **javne rasprave o prednostima i manama koje pruža vojna neutralnost Srbije, kao i rasprave o prednostima i manama članstva u NATO-u**, imajući u vidu rizike koje nose odnosi Srbije i Kosova, kao i pogoršavanje bezbednosnih okolnosti na Kosovu, u Srbiji, u regionu, pa i u Evropi i njenom okruženju.

Primena Briselskog sporazuma i **napredovanje procesa integracije Srba u pravni i institucionalni okvir Kosova** pojačava potrebu Srba na Kosovu da sarađuju međusobno ali i sa albanskom većinom, kao i sa kosovskim institucijama, bez obzira na kom delu Kosova žive. To bi trebalo da se iskaže i kroz efektivno upravljanje opštinama, zajednicom opština, kao i drugim institucijama od značaja za održanje i razvoj srpske zajednice. To nalaže i da se, što je više moguće, stave sa strane opšta politička pitanja poput statusa i da se prihvati realnost u kojoj je trenutno pitanje broj jedan opstanak na Kosovu i očuvanje srpskog identiteta.

Sporazum o Zajednici srpskih opština (ZSO) je značajno dostignuće dijaloga i važan instrument preko kojeg se očekuje da srpska zajednica stekne stabilniju podlogu za ostvarivanje svojih prava. Međutim, još uvek ovaj sporazum nije potvrđen u praksi jer tu obavezu Kosovo nije izvršilo. Zbog toga je potrebno da se pristupi doslednoj i potpunoj primeni dogovorenih rešenja. Obaveza i pravo je Prištine, EU i Beograda da aktivno podrže uspostavljanje i efikasno funkcionisanje ZSO. U tom cilju je potrebno da se uz rad na izradi zakona i statute kao i uz preduzimanje drugih osnivačkih i

pripremnih aktivnosti, da se posebna pažnja posveti izgradnji kapaciteta, uključujući obuke i treninge ljudi koji će raditi u telima ZSO. To nameće i potrebu jačanja kapaciteta lokalnih zajednica za saradnju u ZSO. Međutim, da bi se na odgovarajući način iskoristili potencijali koji postoje u srpskoj zajednici na Kosovu, a koja su ograničeni potrebno je da se obezbedi slobodno političko organizovanje kao i organizovanje u organizacije civilnog društva. To pak nalaže promenu dosadašnje prakse vlasti Srbije koja je favorizovala jednu od političkih opcija i vlasti bliskih grupa i pojedinaca. Takođe, nužno je podržavati i podsticati autonomiju lokalnih aktera.

S obzirom na to da ne postoje dovoljno **efikasni instrumenti garantovanja prava** nevećinske srpske zajednice na Kosovu, potrebno je tražiti odgovarajuća rešenja i za ovaj problem. Od pomoći u ovom nastojanju mogu biti neka rešenja iz *Ahtisarijevog paketa*, a tiču se jačanja zastupljenosti Srba u javnom i političkom životu Kosova, **očuvanja i razvoja kulturnog i etničkog identiteta, kao i statusa i zaštita prava SPC**. Kosovski zakonodavni okvir je, takođe, prilično sveobuhvatan po pitanju prava i sloboda svih zajednica. Međutim, primena zakona na Kosovu je na daleko nezadovoljavajućem nivou, kako zbog nedostatka političke volje, tako i zbog nedostatka kapaciteta za rešavanje problema zajednica i odgovarajuću primenu zakonodavnog okvira. Stoga se preporučuje da ova pitanja budu deo Briselskog dijaloga koji bi potvrdio ona dobra rešenja koja postoje i omogućio da se razradi strategija politike Kosova prema različitim zajednicama i da se uspostave pravne garancije za korišćenje prava srpske zajednice na samoorganizovanje i samoupravljanje. Polazeći od sadašnjeg ustavnih, rešenja na Kosovu i Srbiji, moguće je **unaprediti položaj srpske i drugih zajednica**. Posebno je potrebno da se oformi samouprava nacionalnih zajednica, na način na koji je to učinjeno u Srbiji. Stoga se preporučuje i **harmonizacija zakonodavstva Srbije i Kosova o pravima i slobodama zajednica i njihovih pripadnika**, uključujući i regulisanje prava na samoupravu čije bi koordinativni organ bio Nacionalni savet srpske zajednice. Naravno, što Albancima i Srbima to i Drugima!

Vreme je da se rasprave **međusobna potraživanja** Srbije i Kosova, počevši od kredita preduzeća sa Kosova nasleđenih iz vremena SFRJ, koje Srbija isplaćuje kao javni dug stranim poveriocima (Svetskoj banci, Pariskom i Londonskom klubu poverilaca, Banci za razvoj Saveta Evrope - CEB, Evropskoj investicionoj banci - EIB, Evropskom udruženju železnica - Euro fima, Vladi Kuvajta, neregulisanom dugu Libiji i klirinškom dugu prema Češkoj i Slovačkoj), preko potraživanja po osnovu privatizacija, dugova iz sektora energetike, telekomunikacija, pa do imovinskog, životnog, penzijskog, socijalnog i zdravstvenog osiguranja itd. Izvođenje „čistih računa“ može samo da učvrsti poverenje, da olakša nove dogovore i da unapredi ekonomsku saradnju ali i poverenje među ljudima.

U kontekstu procesa normalizacije odnosa Kosova i Srbije, a imajući u vidu uticaj koji ekonomski razvoj, a posebno ekonomska saradnja imaju na relaksaciju političkih tenzija, preporučuju se sledeće mere u cilju **osnaživanja ekonomskog razvoja**: Srbija i Kosovo treba da iskoriste inicijativu EU za stvaranje jedinstvenog regionalnog ekonomskog prostora (REA) na Zapadnom Balkanu da definišu i odrede prioritetne oblasti ekonomske saradnje i rešavanja otvorenih pitanja kako bi došlo da podsticanja investitora (i domaćih i stranih) da ulažu u zajedničke projekte. Potrebno je otkloniti sve postojeće barijere u poslovanju, omogućiti i podstaći zajedničke investicije stvaranjem jedinstvenog investicionog prostora između Srbije, Kosova i regiona Zapadnog Balkana koji će voditi ukрупnjivanju proizvodnje, povećanju obima i većoj konkurentnosti i zaposlenosti. Takođe, predstavljanje zajedničke platforme ekonomskog razvoja Srbije, Kosova i regiona predstavljaće podsticaj za privredni rast i doprineće političkoj stabilnosti i pomirenju. U okviru platforme ekonomske saradnje preporučuje se Prištini, Beogradu i EU da razviju **sveobuhvatnu strategiju održivog ekonomskog razvoja severa Kosova i saradnje opština unutar i van Kosova**. Potrebno je i da se ohrabre i podrže predstavnici opština sa severa Kosova da formiraju zajedničke radne grupe za izradu elaborata o prioritetnim problemima i potrebnim rešenjima u oblastima zaštite životne sredine, upravljanja otpadom i vodosnabdevanja, kao i za izradu plana aktivnosti na rešavanju nagomilanih problema, kroz saradnju sa nadležnim kosovskim ministarstvima, organizacijama civilnog društva koje se bave zaštitom životne sredine i sa međunarodnim donatorima. U ove radne grupe bi trebalo, po potrebi, uključivati i predstavnike južne Mitrovice, Vučitrna i Srbije.

Potrebno je pristupiti **integraciji „podeljenog grada“ Mitrovice**, jer njegovo ostajanje u sadašnjem statusu pothranjuje međuetničke tenzije i ozbiljne ekonomske i bezbednosne probleme. U prvoj fazi, fokus bi trebalo da bude na zajedničkim projektima i koordinativnim i nadzornim telima. U drugoj fazi, Mitrovicu bi trebalo organizovati kao gradsku zajednicu opština (južna i severna Mitrovica i Zvečan), koja bi imala i zajedničke institucije (skupštinu gradske zajednice, predsednika i zamenika, kao i gradsko veće). Preporučuje se podrška aktivnostima građana, političkih stranaka, nevladinih organizacija, strukovnih i drugih udruženja sa ciljem razvijanja svesti o potrebi i prednostima saradnje u oblastima obrazovanja, zdravstvene zaštite, zaštite i unapređenja okoline, upravljanja vodama i energetikom, razvoja infrastrukture i javnog saobraćaja.

Neophodno je da se **ojača i regionalna saradnja**, čiji bi generator bio sever Kosova. Ovi projekti bi trebalo da se tiču podsticanja susreta, dijaloga, razmene kulturnih i drugih dobara. Radi ostvarivanja ovih ciljeva bi trebalo razmotriti mogućnosti koje pruža koncept „mini-evropskog regiona“, kao instrument evropeizacije opština na severu Kosova i njima susednih opština u takozvanom trouglu Mitrovica (Kosovo)–Novi Pazar (Srbija)–Bijelo Polje (Crna Gora).

U cilju stvaranja povoljnog ambijenta za razvoj, kao i pripremanja Zapadnog Balkana za regionalnu saradnju kao i za buduću saradnju unutar EU ekonomsku saradnju trebalo bi neposrednim kontaktima poslovnih ljudi, finansijskom i stručnom (pre svega prenošenjem znanja) podrškom razvoju infrastrukture i projektima malog i srednjeg biznisa, posebno razvoju kooperativa u poljoprivredi i domenu usluga. Potrebno je ohrabriti i podržati susret predstavnika poslovnih udruženja kao i predstavnika vlada u cilju definisanja zajedničkih projekata i to u okvirima definisanim Berlinskim procesom, odnosno izgradnje zapadno-balkanskog BENELUX-a ili Balkana šestorice.

Saradnja Srba i Albanaca na Zapadnom Balkanu je bitan elemenat stabilnosti i razvoja, kako pojedinačnih zemalja u kojima pripadnici ovih nacija žive, tako i čitavog regiona Zapadnog Balkana. Inspiraciju za ovu saradnju oni mogu naći i u iskustvima francusko–nemačkog pomirenja u Evropi posle Drugog svetskog rata. Takođe, preporučujemo da se koriste i iskustva nemačko–poljskog pomirenja. U cilju koordinisanja i podržavanja ovog procesa predloženo je uspostavljanje **Instituta za srpsko–albansku saradnju**, koji bi inicirao ključne projekte pokretače šire srpsko–albanske saradnje, ali i finansijski podržavao širenje ove saradnje. Preporučuje se Beogradu i Tirani da prednjače u ovom pravcu i da vlade uz podršku privratnog sektora ovih zemalja formiraju inicijalni fond za uspostavljanje i delovanje Instituta. Institut bi u svoje projekte uključio i podršku srpsko–albanske saradnje u Srbiji i Albaniji, ali i na Kosovu. Pozivamo EU i SAD, kao i druge zainteresovane, da se uključe u realizovanje ove saradnje.

Procesuiranje naredbodavaca i počinitelja **ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti** počinjenih protiv civilnog stanovništva na Kosovu predstavlja preduslov pomirenja dva naroda i sagledavanja uloge koju je politika nacionalizma i etničke mržnje imala na odnose Srba i Albanaca.

Saradnja **organizacija građanskog društva** Kosova i Srbije na nivou pojedinačnih organizacija postoji sve vreme krize, ali se ova intenzivira u poslednjih par godina. Efekti dosadašnjih komunikacija i saradnje civilnog sektora Srbije i Kosova su u mnogome simbolični. Potrebno je podsticati povećanje broja zajedničkih projekata organizacija civilnog društva iz Srbije i sa Kosova, ali i podsticati saradnju organizacija civilnog sektora unutar Kosova. Za novi početak trebalo bi organizovati jednu veliku zajedničku konferenciju NVO-a iz Srbije i sa Kosova, koja bi na temelju dosadašnjih iskustava usvojila zajedničku okvirnu platformu dalje saradnje.

Vladi Srbije preporučuje se da posebna **pažnja** bude **posvećena mladima**, te inicirati njihove susrete, projekte obrazovanja i obaveštavanja u društvu, u svojoj zajednici i o „drugima“, o prevazilaženju konflikata kroz primere suočavanja sa prošlošću, posebno o vrednostima održavanja etničkog

identiteta u uslovima regionalne i evropske saradnje, o nacionalnim i evropskim vrednostima, kao i o putevima njihovog razvoja, održavanja i osnaživanja.. U tom cilju valja podržati najrazličitije projekte: letnje škole; zajedničke radio i televizijske emisije; razmena pozorišnih predstava, muzičkih koncerata, slikarskih i drugih izložbi; unapređenje stanja fizičke kulture, amaterskog i univerzitetskog sporta, zajedničkih i regionalnih sportskih kampova i takmičenja, poput regionalnih liga univerzitetskog sporta; saradnja među univerzitetima kroz zajedničke obrazovne sadržaje, programe i regionalnu mobilnost predavača i studenata; povećanje broja stipendija za regionalnu mobilnost itd.

Međunarodno prisustvo bi trebalo da ostane jer je ono ključno za upravljanje krizama i razrešavanje problema. Ali, ovo prisustvo bi moralo da bude mnogo efektivnije. Ono bi trebalo da se smanjuje u odnosu korelacije sa jačanjem kapaciteta Kosova za demokratsko upravljanje.

Radi uspeha procesa normalizacije, **neophodna je proaktivna i sinhronizovana akcija Evropske unije i SAD.** Međunarodna zajednica, naročito EU, trebalo bi da nastavi svoju ulogu posrednika, ali i da ima, za razliku od sadašnjeg trenutka, proaktivnu ulogu, inicijativu u sprečavanju blokada procesa, da nudi moguća rešenja i da poštuje sopstvene obaveze u procesu primene dogovorenih rešenja. Takođe, jedina formula uspešnog angažovanja EU jeste obezbeđivanje da EU i SAD govore jednim glasom.

Da bi se došlo do **revitalizacije dijaloga** i uspostavljanje kvalitetno boljih odnosa između Kosova i Srbije, najveća odgovornost je na političkom i institucionalnom vođstvu kome je potrebna nova strategija, a dijalogu je potreban novi format. Međutim, to neće biti lako da se ostvari jer je politički život na Kosovu i Srbiji u pred-demokratskom stanju sa nestabilnim i kratkoročnim vladama. Predsednici imaju mandate od četiri / pet godina. To je odgovarajući vremenski okvir za postizanje napredka u političkom dijalogu, za završavanje sadašnje faze dijaloga i za potpisivanje Završnog sporazuma o normalizaciji odnosa Kosova i Srbije.

Pregovarski tim Srbije bi trebalo da čine predsednik (kao “vodeći pregovarač”), politički pregovarač koji je imenovan od strane predsednika i koji će predvoditi odgovarajući tim ekseprata. Time bi se smanjio broj učesnika u dijalogu, povećala efikasnost i naravno smanjili troškovi pregovora. Tada bi se moglo planirati da posle izvesnog perioda pripreme, odpočnu intenzivni pregovori vremenski određeni, na primer, na osamnaest meseci. Vlada Srbije bi bila uključena u pripreme predsednika za pregovaranje i u primeni onog šta oni dogovore. Time bi se podstakla veća saradnja i koordinacija institucija i povećala efikasnost dogovaranja i izvršavanja dogovorenog;

Neophodna je promena uloge Evropska unija, koja bi pored toga što je “fasilitator”, preuzela aktivnu ulogu i u fazi primene dogovorenih stavri. Timu za podršku briselskog dijaloga, koji bi kao do sada vodio Evropski komesar za spoljnu politiku i bezbednost, trebalo bi priključiti specijalnog izaslanika EU za dijalog Srbije i Kosova, i specijalnog izaslanika predsednika SAD za Zapadni Balkan.

Srbija nije u mogućnost da bez težih političkih, ekonmskih i socijalnih posledica napusti briselski ddijalog, kao i pregovaranje o članstvu u EU. Isto tako, Srbija nije u prilici da može, bez posledica, da okrene leđa Rusiji ili Kini koje su podržale Srbiju u blokiranju nastojanja da se povodom Ahtisarijevog plana usvoji nova rezolucija SB u Kosovu. S toga se preporučuje Beogradu da uspostaviti stalni i efektivan sistem međusobnog obaveštavanja i konsultovanja s Moskvom i Pekingom. To, bi moglo da pomogne da Moskva i Peking podrže ono što Beograd ispregovara sa Prištinom.

Osnovni sporazum između Srbije i Kosova

Polazeći od prethodnih preporuka, Forum predlaže neke od nužnih elemenata završnog, pravno obavezujućeg sporazuma:

Strane ugovornice Osnovnog/okvirnog sporazuma:

- Svesne svoje odgovornosti za uspostavljanje i održavanje mira i sigurnosti u regionu, na principima demokratije, slobode, vladavine prava, pravde i poštovanja ljudskih i manjinskih prava;
- Polazeći od istorijskih specifičnosti i ne obazirući se na različita gledišta na status Kosova;
- Sa željom da postupaju za dobrobit naroda i u interesu saradnje i stabilnosti u region;
- U cilju unapređivanja dobrosusedskih odnosa,

Sporazumele su se o sledećem:

Član 1.

Strane ugovornice će razvijati dobre međusobne odnose na principima nemešanja u unutrašnja pitanja.

Strane ugovornice se obavezuju da će u potpunosti poštovati i ostvarivati sporazume postignute pod pokroviteljstvom Evropske unije (sve ove sporazume navesti u Dodatku A).

Član 2.

Strane ugovornice potvrđuju da će rešavati sporove isključivo mirnim putem i uzdržavati se od pretnji ili upotrebe sile u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija.

Član 3.

Strane ugovornice postupaju pod pretpostavkom da nijedna od strana ne može predstavljati drugu u međunarodnim odnosima, niti delovati u njeno ime, kao i da su im ovlašćenja ograničena na njihovu sopstvenu teritoriju.

Član 4.

Strane ugovornice izražavaju spremnost da dalje uređuju životno važna i humanitarna pitanja, što se posebno odnosi na rešavanje sudbine nestalih lica, povratka izbeglih i interno raseljenih lica, saradnju u sprovođenju tranzicione pravde, kao i na saradnju po pitanjima imovine, ekonomije, nauke i tehnologije, transporta, pravosuđa, poštanskog prometa i telekomunikacija, zaštite životne sredine, obrazovanja, medija i kulture, zdravstva i sporta, turizma i drugih važnih oblasti.

Član 5.

Strane ugovornice će razvijati saradnju između svojih opština i zajednica, negovaće bratimljenje opština i uzajamnih odnosa, olakšavati slobodu kretanja između susednih zajednica i nastojati da smanje prepreke u njihovim međusobnim odnosima.

Član 6.

Strane ugovornice će poštovati sve zajednice na svojoj teritoriji, garantovati i štititi sva prava koja pripadaju zajednicama u skladu sa najvišim međunarodnim standardima, i stečena prava, pri čemu će posebno podsticati obrazovanje, kulturu, religiju, verska opredeljenja i jezik zajednica.

Demokratski izabrani organi zajednica, ili drugi oblici njihovog predstavljanja na obe strane, treba da doprinesu rešavanju praktičnih pitanja zaštite zajednica.

Član 7.

Strane ugovornice koje teže da uđu u Evropsku uniju prihvataju da će poštovati principe decentralizacije i supsidijarnosti u radu na usaglašavanju svojih zakonodavstava sa standardima Evropske unije.

Član 8.

Strane ugovornice su saglasne da njihovo članstvo u Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama ne podrazumeva implicitno priznavanje od druge strane, a na osnovu međunarodnog prava.

Član 9.

Strane ugovornice se obavezuju da će se uzajamno podržavati u naporima da postanu članice Evropske unije.

Član 10.

Ovaj Osnovni/okvirni sporazum stupa na snagu danom potpisivanja od strane predstavnika strana ugovornica.

Beograd, 21. mart 2018. godine

Pedsednik upravnog odbora Foruma

Dr Dušan Janjić s.r.